

УДК 93 (07)

Ислам мамлекеттүүлүгүнүн калыптанышында суннит жана шиит мамлекеттеринин негизги тарыхый этаптары

Амантур уулу Эдилбек

Основные исторические этапы формирования суннитских и шиитских государств

Амантур уулу Эдилбек

Аннотация. В представленной статье рассматриваются история становления и развития суннитских шиитских государственных моделей исламской государственности. Исламская цивилизация предложила две основные модели государства. Первая модель государства была сформирована в рамках суннитских традиций, вторая основана в рамках шиитских течений. В настоящее время в ряде стран, где ислам является государственной религией, ориентируются в большей или меньшей степени на одну из этих моделей. Проблема устройства исламского государства актуальна и в настоящее время. Особый интерес и дискуссию вызывают пути реализации исламской доктрины о государственности в отдельно взятых социально-политических условиях, в особенности на фоне усилившихся за последнее время процессов политизации ислама. Специфический опыт создания теократического государства на основе суннитской и шиитской концепции власти является уникальным событием в истории становления исламской государственности.

Ключевые слова: Исламское государство, исламская цивилизация, суннизм, шиизм, халифат, конституция, договор.

The main historical stages of the formation of Sunni and Shiite states

Amantir uulu Edilbek

Annotation. This article discusses the history of the formation and development of Sunni Shiite state models of Islamic statehood. Islamic civilization proposed two basic models of the state. The first model of the state was formed in the framework of the Sunni tradition, the second in the framework of the Shiite one. At present, a number of countries where Islam is the state religion, focus more or less on one of these models. The issue of creating an Islamic state is still relevant. Of particular interest and discourse are the ways of implementing the Islamic doctrine of statehood in individual socio-political conditions, and especially against the background of the recent intensification of the processes of the politicization of Islam. The specific experience of creating a theocratic state based on the Sunnit and Shiite concept of power is a unique phenomenon in the history of Islamic statehood.

Keywords: Islamic state, Islamic civilization, Sunnism, Shiism, caliphate, constitution, treaty.

Азыркы тарых илиминде жана эл аралык мамлилерди изилдөөдө ислам мамлекеттүүлүгү жана ислам агымдары эсептелген суннит жана шиит мамлекеттик моделдерин жана алардын өз ара мамилесин, тарыхый калыптануусун, өнүгүүсүн изилдөөгө көп көңүл бурулбаганын байкайбыз. Атамекендик жана дүйнөлүк историографияда суннит-шиит мамилелери, алардын мамлекеттик моделдериндеги жалпылыктар жана айырмачылыктар бир жактуу гана, же диний-догматикалык же тарыхый тараптары каралып келет. Кээ бир тарыхчылар суннит-шиит карама-каршылыгын арабадар менен ирандыктардын күрөшү аспектисинде баа беришет.

Буга байланыштуу сунниттик жана шииттик мамлекеттердин моделдерин изилдөө методологиялык ар тараптуу көз караштарга басым жазоо ар бир изилдөөчүнүн милдетине кирет деген ойдобуз. Макалада бул методологиялык проблеманы чечүүнүн бир оптималдуу ыкмасы сунуш кылынат.

Сунниттик жана шииттик мамлекеттердин моделдерин комплекстүү изилдөөдө тарыхчылардан

энциклопедиялык билимди жана бөлөк илимдин тармактарындагы методдор менен иштей билүүнү талап кылган полифактордук анализдөө методу туура жыйынтык берет. Демек, изилдөөнүн объектисинен жана предметинен чыксак аналитикалык жана дедукциялык акыл корутунду колдонуу ылайык деген жыйынтыкка келебиз.

Суннит жана шиит агымдарынын идеологиялык бөлүнүү процесси 632 ж. башталып азыркы убакка чейин бир нече этапты басып өтүү жана аларды төмөнкүдөй этаптарга бөлүп карасак болот:

Биринчи этап (632-661 жж.)-мусулман үммөтүнүн ичиндеги топтордун жабык карама-каршылыгы. Бул карама-каршылык үмөттү экиге бөлүп бир тарабы “ахль ас-Сунна” (сунниттер), экинчи тарабы “аш-шиат Али” (Алини жолдоочулар) деп аталып калышты. Эң башкы карама-каршылык Мухаммед пайгамбар каза болушу жана анын бийликтин кимге өтөөрү туурасында эч кандай буйрук же ишаарат калтырбагандыктан бийликтин өтүүсүндөгү маселеде жаралды. Башкы бийликти ээлөө укугунун айланасында башталган талаш-тартыш акырындап

диний, саясий, башкаруу сыяктуу маселерге өтүүсү менен агымдардагы чоң ажырымды пайда кылды.

Бийлик үчүн болгон ачык күрөш акыры агымдардын негизги саясий-диний көз караштардын эки башка калыптануусуна алып келди. “Аш-шиат Али” кыймылын негиздөөчүлөрдөн болгон Микдад ибн аль-Асад, Сальманаль-Фариси, Абу Зарр аль-Гифарилер Алинин партиясын түзүүчүлөрдөн жана шииттердин башкаруучулары болуп калышты. Алар халиф Абу Бакрдын талапкерлигине каршы болушуп Пайгамбардын үй бүлөсүнө тиешелүү адам катары анын күйө баласы Алинин талапкерлигин сунуш кылышкан.

Демек, бул этапта суннит-шиит агымдарынын доктриналарынын эң башкы айырмачылыгын аныктоочу катары мамлекетте башкы бийликтин өтүү маселеси болгон.

Экинчи этап (661-1258 жж.)-бул этапта суннит-шиит мамлилеринде оппозициялык жагдай ачык калыптанган. Бирок, карама-каршылыктар дагы деле бир мамлекеттин ичинде улангандыктан мамлекеттер аралык мүнөзгө ээ болгон эмес.

Халифатта бийлик Омейяддардын келиши менен шииттердин коомдогу таасири алсырап материалдык жана саясий жактан көп жоготууга дуушар болушкан. Буга кошумча борбордун Багдаддан Дамаска көчүрүлүшү менен Иракта омейяддарга каршы кыймылды күчөтүүгө шарт түзүп жана мурунку аймактык-уруулук тең-тайлашууга идеологиялык каршылык кошумча болуп калды. 749 жылдагы Омейяддарды алмаштырган Аббасиддер династиясын учурунда суннит-шиит бөлүнүүсү тереңдеп мамлекет, бийлик жана дин маселелериндеги көз караштар, суннизмди мамлекеттик дин катары кабылдоо аракеттери биротоло эки тараптуу болуп калышына алып келген.

Аббасиддердин тушунда шиит агымынын ыйык делген сыйынуу жайларын, оппозициялык кыймылдарын күч менен жок кылуу күчөгөн. Мындай процесстер суннизм менен шиизмдеги догматикалык айырмачылыктарга дагы кошумчала белгилеринин түзүлүшүн шарттады. Тактап айтсак “ат-такыйа”-ишенимин жашыруу принциби шиизмге кирген. Аль-Махди (775-785 жж.) Бармекид шииттик династиясын түптөп ушул мезгилдерде шиит саяси-диний догматтардын системасы түптөлдү. Ал эми 789-926 жж. Марокко аймагында Идрисиддердин, 945-1055 жж. Багдадда Буиддер шиит династиясы, 909-1171 жж. шиит-исмаилид династиясы башкарган Фатимиддер халифаты, Иранда Исмаитид мамлекети 1256 ж. чейин өкүм сүрдү.

Үчүнчү этап (1258-1501)-эки агымдын карама-каршылыгы салыштырмалуу азайган мезгил. Араб халифатынын аймагын монгол чапкындарынын басышы, ич ара согуштар суннит-шиит агымдарынын ички антагонизмин басаңдаткан.

1299 жылы Кичи Азияда Осмон империясы түптөлүп мамлекеттик дин катары ислам дини жана анын ичинде суннит агымын салттуу деп жарыялаган.

Төртүнчү этап (1501-1925 жж.)-“империя мезгили”. Так ушул этапта суннит-шиит каршылыгы

мамлекеттер аралык аренага чыккан. 1501 ж. Иран аймагында шииттердин Сефевид мамлекетинин түзүлүшү суннит агымынын Осмон султанатына каршы турган шиит ислам мамлекетүүлүгүнүн пайда болушун шарттаган. Бул мамлекетте суннит агымынын өкүлдөрүн куугунтука алуу алардын көтөрүлүштөрдү чыгаруусуна шарт түзүп, ал эми Осмон империясынын бул процесстерге кийлигишүүсүн мыйзамдаштырган.

1517 ж.халиф титулу Аббасиддерден Осмон султаны Селим Явузга өтүүсү сунниттердин позициясын чыңдап, шииттер менен болгон күрөштө алардын тарабына Индостанда жайгашкан Улуу Могол империясы (1526-1857жж.) дагы кошулган.

Осмон империясы менен Сефевид мамлекетинин карама-каршылыгы конфессионалдык мүнөздө гана болбостон Азиядагы саясий-диний үстөмдүк үчүн болгон күрөшкө айланган. 1801 ж. шииттердин ыйык борбору болгон Кербел шаарында ваххабизмдин негиздөөчүсү Муаммад ибн аль-Ваххабдын жана Араб жарым аралынын башчысы Сауд ибн Абл аль-Азиздин жактоочулары тарабынан шииттерди кыргынга учуратуусу жана шиит мазары Алинин баласы имам Хусейиндин күмбөзүн талкалоосу суннит-шиит мамилелерин өтө курчуткан.

Бешинчи этап (1925-1979 жж.)-мусулмандардын ортосундагы өз ара каршылыктардын басаңдаган мезгили. Буга 1924 ж. Осмон империясынын кулашы жана анын ордуна түзүлгөн Түрк мамлекети менен Иран шахы Реза Пехлебинин жакшы мамилеси бул мамлекеттердин модернизациялоосуна алып келген. Натыйжада Иранда шиит диний аалымдары таасирин жоготуусу менен Реза Пехлебиге каршы күрөш жүргүзгөн оппозициялык кыймыл пайда болду. Шахтын диний өкүлдөрдү бийликтен алыстатуу аракети шиит агымынын революциялык күчкө айланышына алып келген. 1978-1979 жж. болуп өткөн ислам революциясы Пехлеви династиясынын кулатып, оруна Иран Ислам республикасы түзүлдү. Ал эми Араб жарым аралында 1932 ж. королдук монархиялык башкаруу формасын кабыл алган Сауд Аравияны сунниттердин ислам мамлекети катары кабыл алына баштады.

Алтынчы этап (1979 ж. баштап)-исламды саясатташтыруу жана суннит-шиит мамилелеринин эл аралык мүнөзгө өтүүсү менен мүнөздөлөт. Ирандагы ислам революциясы суннит-шиит мамилелерин бардык тараптан курчутууга алып келди. Иракта, Сирияда, Йеменде, Сауд Аравиясында жана Ливанда шиит-суннит мамилелеринин курчушуна тышкы күчтөр да өз салымдарын кошуп ислам дүйнөсүнүн бөлүп-жаруу максаттарын ишке ашырып келишти. Суннит жана шиит мамлекеттеринин өз ара мамилелерин аныктоодо алардын ислам дүйнөсүн өз карамагына алууга багытталган саясий-укуктук моделин жана пландарын салыштырууга аракет кылдык. Сунниттик модел катары Сауд Аравиясын, шииттик модел катары Иран Ислам Республикасын салыштырып кароо төмөнкү таблицада чагылдырылган

Суннит жана шиит мамлекеттик моделдеринин өнүгүүсүнүн салыштырмалуу мүнөздөмөсү

Негизги белги	Сауд Аравиясы	Иран Ислам Республикасы
Мамлекеттик башкаруу формасы	Монархиялык: монархтын мураскерлерин тандоо аркылуу аныкташат	Республика
Саясий жана диний элита	Дин өкүлдөрү, династия өкүлдөрү	Факихтер, шиит дин өкүлдөрү
Идеология	Идеологиялык консерваторизм: системаны исламдаштыруу динге жаңылык киргизүүдөн баш тартуу (бидаа)	Мурунку системаны тануу, ислам мамлекетин куруу, шариат мыйзамдарын күчөтүү, жаңылоо жана модернизациялоо
Экономика системасы	Ачык жана өнүккөн экономика	Жабык, бирок өз алдынча
Тышкы саясат	Ар тараптуу саясат жана кызматташтык	Көз карандысыз, өз алдынча
Диндер аралык кызматташтык	Чектөөсүз, полиморфтуу	Идеологиялык жактан чектелген

Акыркы убактардагы Иран, Сирия, Ливан мамлекеттеринин өз ара жакындашуусу Жакынкы Чыгыштагы шиит мамлекеттеринин союзунун пайда болуусуна жана алардын чыңдалуусуна алып келээри көрүнүп калды. Бирок, Ирак менен Сириянын ортосундагы узак убактан бери келе жаткан аймактык атаандаштык, карама-

каршылыгы мындай бирикменин түзүлүшүнө тоскоол болуусу толук мүмкүн.

Ислам өлкөлөрүндөгү саясат ислам дини менен тыгыз байланышкандыктан тышкы саясий максаттар дайыма диний максаттарды өз ичине камтыйт. Бирок ошол эле учурда мамлекеттик, аймактык, экономикалык максатты, үстөмдүктү көздөгөн карама-каршылыктар дагы жок эмес.

Адабият:

1. Алиев А.А. Иран и Ирак: история и современность М.; 2002.-240
2. Бартольд В.В. Халиф и Султан./ Бартольд В.В. Работы по истории ислама и Арабского халифата. М.;2002.-С.15-78.
3. Ислам: энциклопедический словарь. М.; 1991.-С.221.
4. Чикризова О.С. К вопросу о методологии изучения суннитско-шиитских взаимоотношений. М.; Вестник РУДН, 2015. №3 –С.75-81.